

HAMIS DILEMMÁK

(POKRAJINSKA ZAJEDNICA OBRAZOVANJA: Program razvoja visokih i visih škola u SAP Vojvodini u periodu 1970—1980. g. i dalje perspektive razvoja.)

Napjainkban, amikor az oktatás mindinkább az ember társadalmi-gazdasági és politikai helyzetének a kifejezőjévé válik és sorsdöntően meghatározza az egyén helyzetét a társadalom szociális struktúrájában, akkor nyilvánvaló, hogy a figyelem gyakran és mind többször ráterelődik. Hiszen nem mindegy, hogy az ember milyen munkával keresi a kenyeret, hogy ennek folytan a munkamegosztás melyik részét vállalja, hogy a jövedelemelosztásban milyen a részesedése és hogy a társadalom anyagi és szellemi értékeit milyen mértékben tudja magáévá tenni.

Mindehhez még azt is hozzátehetjük, hogy a családon belül még számosabbra növekednek ezek az összefüggések: nem csak a családfenntartó anyagi és társadalmi helyzetét határozzák meg, hanem a családtagok, a generációk jövőjét is döntően befolyásolják.

Az utóbbi időben a társadalmi reform által serkentve a felsőfokú oktatási rendszerben is intenzívebb kutatások kezdődtek. Mind nagyobb teret hódít meg magának az a gondolat, hogy a vajdasági egyetemeknek és főiskoláknak elsősorban a tartomány társadalmi, gazdasági és kulturális szükségleteit kellene kielégítenie. Ez volna a legjobb garancia arra is, hogy az egyetemek és főiskolák megtalálják azt a közös érdeket, amely szorosabb és tartósabb együttműködést biztosítana számukra, mind a társadalmi szervezetekkel, mind a gazdasági vállalatokkal.

Hasonló igények születtek a Tartományi Iskolafenntartó Közösségnek azt a próbálkozását is, amikor a vajdasági egyetemek és főiskolák tízéves fejlesztési tervlattervét elkészítette.

Ez a 414 oldalas könyv bizonyára nem csak a szakmabeliek érdeklődését fogja kiváltani, de vélemény nyilvánításra készítet majd néhány társadalmi-politikai szervezetet is. Ez utóbbiaknak nem kis fejtörést fog okozni egyes kitételek politikai verifikálása...

Írásomnak is csak egy ilyen, „látszólag” részletkérdés a témája. A könyvben, ez ténylegesen is részletkérdés, hogy ne mondjam „adalék”, amely „A nemzetiségek helyzete Vajdaság SzAT felsőoktatásában” (Položaj narodnosti u visokom školstvu SAPV) cím alatt szerepel.

Már az a tény is, hogy a könyv a nemzetiségek helyzetét a felsőoktatásban egy külön alcím alatt tárgyalja, arról tanúskodik, hogy akarva, nem akarva külön választ olyan dolgokat, amelyek csak akkor tudnak egyenlően egzisztálni, ha valóban azonos közegben és együtt szerepelnek. Nem pedig különválasztva és csak nemzetiségi politikánk berkeiben — ahol a legjobb esetben is, csak nemzetiségi „politika” marad, elvonatkoztatva és távolabb a szakma közegétől.

Az első nagyobb félreértés is talán itt kezdődik, hogy a későbbiekben tovább szaporítsa önmagát. Hiszen nemzetiségi politikánk nem azé: olyan határozott és kizárólagos, amikor a népek és nemzetiségek egyenlőségéről van szó, hogy azt mindenkor és elsősorban deklarálni muszáj, hanem azért, hogy elég tág, de ugyanakkor határozott politikai alapot is nyújtson öngazgatásunk számos és önálló döntéséhez, a *társadalom jelenlegi valamint fejlesztési politikájához*. Az elismételt deklarációk ilyen esetekben csak egyet biztosítanak: azt, hogy nem tévedünk. Természetesen, ha e deklarációkat célravezető összességükben szemléljük, akkor az ilyen viszonyulást eredményesnek és jónak sem tarthatjuk.

A vajdasági egyetemek és főiskolák tízéves fejlesztési politikájának „kevesebbnek”, de ugyanakkor „többnek” is kell lennie, mint általános és elfogadott nemzetiségi politika. „Kevesebbnek” abból a szempontból, hogy nem pusztán lenyomatnak kellene lenni; és „többnek”, mert realizálni, élebre kelni hívní szakkörének fejlesztési politikáján belül, a nemzetiségi politika általános, de rá vonatkozó részeit. Ez utóbbit, csak akkor valósíthatja meg sikeresen, ha nem külön-külön, hanem tartalmi összességükben szemléli tárgy- és fejlesztési körét, ahol a gyakorlat politikája nem válik politikai uniformissá.

„A nemzetiségek helyzete Vajdaság SzAT felsőoktatásában” című fejezet külön tárgyalja a nemzetiségekre vonatkozó tudnivalókat. Ez a módszer a tartalmát is eleve meghatározta: nem tudta összességében és érdemlegesen szemlélni feladata tárgyát, hanem megelégedett a felszínes megállapításokkal, a téves interpretációkkal, a hamis dilemmák felvetésével.

A nemzetiségek jogainak a *tiszteletbentartásáról* (poštovanje) valamint a *helyes viszony ápolásáról* (negovanje pravilnog odnosa) beszél, ahelyett, hogy a nemzetiségi jogok feltételeinek, körülményeinek a *biztosítását* tűzné ki célul (saját feladatkörén belül); a helyes viszony ápolása mellett pedig, több figyelmet szentelne a *megvalósításoknak*.

Ennek az írásnak *érdekes* logikai és verbális útvesztői vannak.

Többek között megállapítja, hogy a nemzetiségi hallgatók száma *némileg lemarad* (nešto zaostaje) a többi hallgatókhoz viszonyítva. Bizonyára alaposabb tanulmányozásra lenne szükség, hogy megállapítsuk ennek az okát — szögezi le az írás, majd hozzáteszi, hogy ez *nem tartozik e téma feladatkörébe* (izlazi iz okvira ove teme). Az oktatás további fejlesztésében azonban, *számolni kell* ezzel a ténnyel (međutim u razvitku dalje razvoja visokog školstva o ovoj činjenici mora voditi računa).

Már az első pillanatra is, furcsa társításnak tűnik három dolog: először, egy tényt, állítást, közöl; másodsor, nem tartja fontosnak és feladatának, hogy ennek az okát megállapítsa, de; harmadsor, kategorikusan kijelenti, hogy ezzel a ténnyel *számolni kell*. Hogy mikor és *hogyan*, arra a későbbiekben kapunk választ...

A nemzetiségi tanulók lemaradásának okai és *nehézségei* (teškoće) furcsa programozásban állnak össze, amikor a *tanárok benyomásai alapján* (na osnovu utiska) a szerbhorvát nyelvet is kizárja a lemaradás okai közül. Ugyanis, amikor e benyomások alapján (amiben semmi okunk, hogy kételkedjük, sőt bizonyos alkalomkor nagyon is pozitív argumentumok lennének) érvel, mégsem ad feleletet a lényeges problémára, a *lemaradásra*, hanem csak azokat az argumentumokat menti ki, amelyek esetleg közrejátszhatnának egy másfajta következtetésre. Így történhetett meg, hogy az argumentációk megmentésével a kérdést továbbra is nyíltan hagyta, sőt az ember rosszabbik fantáziájára bízta a választ. Ennek a rosszabbik fantáziának a terméke az a „félelem” is, amit az esetleges „jövendőbeli” nemzetiségi főiskolák „jövendőbeli” előadókáderének alacsonyabb színvonalá iránt táplál. Még az sem szolgálhat mentségére, hogy mindezt a múlt „tanulságaként” említi. Hiszen semilyen különbség sem volt a nemzeti illetve nemzetiségi káder szintje és toborzásának módja között; esetleg csak időbeli: az egyik előbb, a másik később került sorra, az egyik előbb volt „politikai” megoldás, a másik később. Éppen ezért tűnik nagyon is tendenciózusnak az írás „félelme” (még akkor is, ha ez általánosítva van megszövegezve), amikor mindezt *éppen* a nemzetiségek felsőoktatásáról tárgyalva említi. Ilyen kontaktusban, a nemzetiségi hallgatók *lemaradásának* „ismeretlen” oka, a jövendőbeli káderekkel szembeni *előítélet*, a nemzetiségi főiskolák *érték- és tekintély „félése”* — már nem is rossz, hanem beéges fantáziára utal...

Az írás arra sem ad feleletet, hogy mi az oka annak, hogy nincs kellő arányban egyetemista a nemzetiségek soraiból. Ismét csak arra hivatkozik, hogy e kérdés kivizsgálása *túllépi a téma keretét* (izlazi iz okvira ove teme). De ismét megállapítja, hogy ennek ellenére mégsem kerülhetjük ki, hogy ne foglalkozzunk ezeknek az egyetemistáknak a helyzetével, jobban mondva azt, hogy *hogyan is viszonyuljunk ezekhez az egyetemistákhoz a felsőoktatás intézményein.* (Međutim, ako istraživanje te pojave, njihovog manjega dolaženja na fakultete i više škole, izlazi iz okvira ove teme, to se ne može mimoći razmatranje kako se odnositi na samim visokoškolskim ustanovama prema ovim studentima.)

A viszonyulás pedig a következő:

„U prilazu ovom problemu moraju se imati u vidu svakako dve činjenice. Svaki student, pripadnik narodnosti, imao bi pravo da očekuje nastavu na svom jeziku, ali se postavlja pitanje realnih mogućnosti za uvođenje takve nastave, s obzirom na raspoloživ nastavnički kadar, kao i racionalnosti takve postavke s obzirom na očekivani broj studenata.”

Mit is rejtenek ezek a gondolatok?

Először: konstatálja, hogy minden nemzetiségi hallgató jogosan várhatná anyanyelvén az előadást, de; *másodszor:* felvetődik a reális lehetőségek kérdése, éspedig a) figyelembevéve a meglévő kádereket és b) ennek racionális voltát, szem előtt tartva a várható egyetemisták számát.

Írásunkban már rámutattunk arra, hogy a kéznél levő argumentumokat és lehetséges okokat lehámozva, a szerző nem tartotta feladatának, hogy utánanézzen a nemzetiségi hallgatók aránytalan részvételének és lemaradásának. Ugyanakkor kategorikusan kijelenti, hogy ezzel, mint ténnyel *számolni kell.* Itt mutatkozott meg, hogy ez a *számítás* egy fikarcnyit sem tartalmaz abból a meghirdetett „optimista variánsból”, amit a könyv bevezetője hirdet. A lemaradás tényéből nem pozitív irányú feljavítás a központi problémája, sőt az esetleges javulást még mint hipotézist sem veszi figyelembe, amivel még akkor is számolnia kellene, ha ennek kivizsgálását és orvoslását nem tartja saját részfeladatának). Ezt a *tényt*, ok-okozati összefüggéseiből kiragadva, már mint *argumentumot* használja fel arra, hogy „racionalizmusának” kelő támpontot nyújtson. Támpontot annak a „racionalizmusnak”, amelyről nem egy párt- és társadalmi-politikai dokumentum explicite kimondja, hogy nem lehet a nemzetiségi jogok megvalósításának kerékkötője.

Az írás további álláspontjai már annyira „következetesek”, hogy szinte a meglepetés erejével sem bírnak: „Zato se ne bi moglo poći od kompletnog univerziteta ni za najbrojniju narodnost, tj. za Mađare, ali bi se sa malo dugoročnijim planiranjem i pripremom odgovarajućeg kadra moglo naći dovoljno kandidata za dva fakulteta.” Lám mire is jó a racionalizmus és a „realizmus”: arra, hogy kuruzslással és csillagjóslassal foglalkozzunk, ahelyett, hogy tudományos, megalapozott érvekkel nem csak előrelátnánk, hanem formáznánk is a jövőt. Számomra nem egyéb, mint kuruzslás amikor verbális és alogikus argumentációval eljut valaki a racionalizmusig és a „realisig”, hogy ismét irracionális és alogikus következtetéseket vonjon le. Mert: milyen az a racionalizmus, amelyik azt mondja, hogy a fél millió magyarságnak, mondjuk két fakultás föltöltése lehetséges esetleg a közeljövőben, és mondjuk nem egy, három vagy négy... Furcsa érvek és még furcsább következtetések egy ilyen „komoly” apparátussal készült könyvtől...

„No, tu se onda postavlja drugo pitanje. — elmélkedik a tanulmány szerzője — Za koju sredinu se školuju takvi kadrovi, kada se zna da postoji ipak vrlo ograničen broj opština gde su Mađari u tolikoj većini da bi se samo mogao zaposliti značajniji broj kadrova sa visokoškolskom spremom, koji su se školovali na svom jeziku.” A „második” kérdés tehát az, hogy *melyik környezetnek* tanulnak ezek a káderek, amikor tudjuk, hogy mégiscsak kevés azoknak a községeknek a száma, ahol a magyarok *olyan többségben* (tolikoj većini) vannak, hogy számottevő anyanyelvű fakultást végzett káder helyezkedhetne el. Nagyon meg lehetett elégedve önmaga logikájával a szerző amikor ilyen „nagy horderejű” megállapítással kívánt pontot tenni gondolatmenete végére: Sajnos, mint ahogy az előbbieken is — most is, saját kelepceibe esett, hiszen önmaga cáfolta meg ezt az állítását, akkor amikor kategorikusan azt állította, hogy mind azok akik elvégezték a középiskolát eléggé ismerik a

szerbhorvát nyelvet ahhoz, hogy az előadásokat kísérik és a tankönyveket használni tudják, (smatra se da svi koji su završili srednju školu u dovoljnoj meri vladaju srpskohrvatskim jezikom da mogu pratiti nastavu i koristiti udžbenike.). A szerző, erről akkor is meggyőződött bennünket, amikor a *tanárok benyomásai alapján*, azt állítja, hogy azok a nemzeti-ségi tanulók, akik anyanyelvükön fejezték be a középiskolát, ugyanolyan sikeresen tanulnak, mint azok akiknek az anyanyelvük a jugoszláv népek nyelvének az egyike (studiraju s podjednaki uspehom kao i studenti pripadnici jugoslovenskih naroda), amiben, ahogy már az előzőekben is említettem, semmi okunk sincs kételkedni, sőt nem csak a *benyomások* alapján van ez így, hanem a társadalmi lét, az együttélés és egymásrataltság felismerésének eredményeként is.

Összegezve: *Először* is önmaga adta meg a választ: ha már ezek a diákok *ilyen jól* megtanulták annak a környezetnek a nyelvét is, amelyik nagyobb számú községekben van *olyan többségben*, hogy számottevő káderet ab-zorbálhat, akkor semmi akadályt annak, hogy azok a káderek is sikeresen munkát vállalhatnak, akik anyanyelvükön (nemzeti-ségi nyelven) fejezik be egyetemi tanulmányaikat. Hogy ez így van, arról meggyőzhet *bennünket az a tény is*, hogy a lektorátusok bevezetéséig pontosan középiskolai nyelvi szinten kapcsolódtak be a nemzeti-ségi, a „kisszámú község” káderszükségletébe.

Másodszor: Az anyanyelvű oktatás bevezetésével a lektorátusok is a továbbiakban azt a szerepet töltik be, ami lényegében meg is illeti őket: az idegen nyelvű terminológia elsajátításának elősegítését. Nem kell különösebb fantázia, hogy rájőjjünk: a meglévő lektorátusok az anyanyelvű oktatás (pillanatnyilag reális, de már egyes egyetemeken túlhaladott) átmeneti intézménye, amely az anyanyelvű oktatás bevezetésével sem szűnne meg egyetemen, hanem *továbbra is kísérik e többnemzeti-ségű Vajdaság felsőoktatását, de nem az anyanyelvű oktatás helyett*, hanem pl. a magyar nyelvű tanácskeken a szerbhorvát nyelv megfelelő szakterminológiájának az elsajátítását, a szerbhorvát anyanyelvűeknél meg pl. a nemzeti-ségek valamelyik nyelvének megismerését, szakterminológiájának elsajátítását szolgálják. Pillanatnyilag, ezekről az utóbbi lektorátus-formákról nem beszélhetünk. Ami manapság létezik, az nem az anyanyelvű oktatás helyett van, hanem az anyanyelvű oktatás zökkenőmentesebb átállásáért. A szükséglet jelezte ezt, a formáját meg közösen választottuk, azzal, hogy *a szükséglet egy magasabb fokon való kielégítését szolgálja*. Mivel a szükséglet és igény továbbra is fennáll, hiszen a nemzeti-ségi közeg kulturáltabb és jogos igényéről van szó, nem látom akadályát annak, hogy a közösen választott mód, a lektorátus intézménye újabb kvalitást nyerjen: az anyanyelven folyó felsőoktatást.

A folyamat hasonló és reális kapcsolódásait, a meglévő párt- és társadalmi-politikai dokumentumaink is ilyenformán látják: „A kommunistákat tartós politikai és eszmei harcra kötelezi az a célkitűzés, hogy megszüntessük az egyes nemzeti-ségek műveltségi struktúrájában meglévő, öröklött aránytalanságokat, és a tartomány szükségleteinek és lehetőségeinek megfelelően továbbfejlesszük az egész oktatási rendszert. Tovább kell bővíteni a vezetési nyelveken működő iskolák hálózatát, s fejleszteni kell struktúrájukat. Iskoláskor előtti nevelési intézményekben és általános iskolákban ez annyit jelent, hogy meg kell teremteni a teljes anyanyelvi oktatás minden feltételét. Az oktatás további fokozatain ezt össze kell egyeztetni a társadalmi szükségletekkel, amelyekből máris nyilvánvaló, hogy növelni kell a meglévő lehetőségeket, s újakat is kell teremteni a középfokú szakkáder képzésére a vezetési soraiból (szakmunkásképző iskolák, közgazdasági, mezőgazdasági, műszaki és más szakközépiskolák megnyitása, illetőleg fejlesztése révén).

A főiskolákon és egyetemi karokon a társadalmi szükséglet megköveteli a nemzeti-ségi nyelvek bevezetését, mindenekelőtt lektorátusok, nyelvi pótktatás stb. formájában, hogy a főiskolai és egyetemi végzettségű káderek (különösen a jogászok, közgazdászok, orvosok, mezőgazdászok, tanárok, stb.) elláthatják feladataikat a több nyelvű környezetben és a nemzeti-ségek nyelvén is.”

A Vajdasági DNSzSz Tartományi Választmánya a közelmúltban egy dokumentumot fogadott el *Az oktatás és a nevelés társadalmi és anyagi problémái és további fejlesztési politikája* cím alatt. Ebben a dokumentumban

is a következőket olvashatjuk: „A jobb minőségű és átfogóbb anyanyelvű oktatás feltételeinek megteremtése céljából mulhatatlanul fejleszteni kell a nemzetiségi előadókáder képzési rendszerét. A főiskolákon belül tanszékeket és nyelvi lektorátusokat kell alakítani. Ugyanakkor a meglévő anyanyelvi oktatást végző káderek továbbképzése is elkerülhetetlen.”

A fenti idézetekhez csak annyit fűznék, hogy az mellett, hogy az oktatás fejlesztésének szempontjából jóval messzebb mutatnak, mint az itt tárgyalt írás — arra az érvelésre is jó argumentációk, hogy a nemzetiségek munkavállalási lehetősége nem hogy szűk és szűkebb, hanem fordítva: optimálisabb.

Az anyanyelvű oktatás, a megfelelő lektorátusokkal (amelyekről az előbbieken szóltam) adhatná azt a legoptimálisabb (társadalmi-politikai szempontból is a legmegfelelőbb) megoldást, amelyik mindenkinek egyenlő feltételeket, valamint munkavállalási lehetőségeket teremtené a Vajdaságban, öngazgatásunk és gazdaságunk további fejlődésével összhangban.

Ugyanis a pillanatnyi gyakorlat sem a szűkösebb munkavállalási lehetőségekről győz meg bennünket, ahogyan azt az írás elénk vetíteni igyekszik, hanem az ellenkezőjéről. Mivel a nemzetiségeknek a *legkevesébe sem problémája a szerbhorvát nyelv* (amit, a tanárok benyomásai alapján, írásunk is kihangsúlyozott), mind az egyetemi előadások kísérésében, mind az eredményes előmenetelben; ezek szerint az elhelyezkedésnél sem okoz gondot. Sokkal több az olyan eset, amikor szerbhorvát anyanyelvű káderek nem tudnak eleget tenni a többnemzetiségű környezet követelményeinek, a többnyelvű és egyenrangú kommunikációnak és így — csökken elhelyezkedésük lehetősége.

Harmadszor: Úgy látszik, hogy az összeegyeztetésnél bajok voltak, amikor a könyv készült, mert egyes részek ellentmondanak, megcáfolják egymást. A 39. oldalon a következő áll: „Diplomirani stručnjaci nisu vezani ne samo za Vojvodinu ili za jezičko područje nego čak ni za Jugoslaviju. U tom pogledu ne postoje dovoljno precizni podaci, jer veliki broj stručnjaka odlazi na rad u inostranstvo mimo zavoda za zapošljavanje, ali se ipak ne treba ni zanemariivati kad se govori o planiranju, jer bi se znatno promašilo ako bi se to usko posmatralo samo kao problem potreba za stručnjaka u Jugoslaviji a još manje na jednom užem regionu (npr. Vojvodini).”

Ezek a sorok után végképp nem lehet tuda, hogy az írás szerzője miért aggódik a nemzetiségek, a magyarok elhelyezkedése miatt, ha anyanyelvükön végzik el tanulmányaikat. A szerbhorvát nyelvet elsajátították már a középiskolákban; az anyanyelven folyó oktatás mellett is fennmaradna a lektorátus intézménye, ahol a szakterminológiát tökéletesítenék, tehát szabadon választhatnak munkát bármely környezetben, és ha mindez nem segítene, még akkor is ott van az idézetben fölvezetett lehetőség: a szakemberek nemhogy Vajdasághoz, hanem Jugoszláviához sincsenek kötve.” (Más lapra tartozik az olyan fajta ésszerűség az oktatás fejlesztésében, amely jobban és többet számol a szakemberek külföldre való menesztésével, mint azzal a társadalmi-gazdasági realitással, amely a pénzt adja az oktatás fejlesztésére.)

Tehát nem a környezeten és a környezetek többségén múlik, hogy valaki kikerülve az egyetemről el tud helyezkedni vagy nem, hanem a környezetnek megfelelő iskolarendszer alkalmazkodásán. Sajnos az írásban több dózis a hendikep, amikor a nemzetiségek felsőoktatásának lehetőségeit taglalja, mint egy egészséges és „optimista variáns”. Pedig már azzal is többet tet: volna, ha csak a párt és társadalmi-politikai dokumentumaink erre vonatkozó részeit helyettesíti be írása helyébe. Ezzel nem valószínű, hogy meg feladatát, de legalább nem devalválja ezeknek a dokumentumoknak eszmei útmutatását.

Az írás logikája nem más mint a racionalizmus és a pragmatizmus. Az egyedüli metamorfózis talán csak az, hogy az „állami” nyelvet fölváltotta a „fontosabb”, az ésszerűbb, a „nagyobb környezet”, az „elhelyezkedés” nyelve. (Hogy mindjárt ráidézzünk: „... a kommunistáknak határozottan szembe kell helyezkedniük azokkal a törekvésekkel, amelyek a szerbhorvát nyelvet mint „állami” vagy „fontosabb” nyelvet forszírozzák, s ily módon megsértik a dolgozók nyelvi egyenjogúságának elvét.”)

Ha már az ilyenfajta témákra nem volt expertjük a tanulmányíróknak (mint pl. az angol, a német és szovjet oktatásra), akkor legalább átmásolták

volna a meglevő párthatározatokat, így legalább azt a látszatot keltették volna, hogy ha nem is „optimista variációval” dolgoznak, de figyelembe veszik a „reális variációt”.

Napjainkban, amikor az egyetemektől megkövetelik, hogy integrálják a társadalom, a gazdaság képzésének tervezését, akkor nem elég ezt az igényt csak deklarálni, hanem meg is kell azt valahogy közelíteni. Számunkra bizonyára nem az a kivételes probléma, hogy milyen közel van az újvidéki egyetem Belgrádtól (ahogy az írás elmélkedik), hanem az, hogy milyen közel tud jutni Szabadkához, Kikindához, Zrenjaninhoz, Pancsovához és magához Újvidékhez is.

Az ilyen és hasonló oktatás-fejlesztéseknek elsődleges feladata az lenne, hogy a párt és más társadalmi-politikai fórum, a nemzetiségekre vonatkozó határozatait beillessze feladatkörébe és kidolgozva kezdje is azt realizálni. Nem pedig hamis dilemmák felvetésével ismét csak nyílttá tenni a felsőoktatás nemzetiségekre vonatkozó politikai határozatait.